

УДК [141.12+141.32]:177.61

Тетяна Кучера,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

ОНТОЛОГІЧНІ ТА МОРАЛЬНО-ЕКСИСТЕНЦІЙНІ ВИМІРИ ЛЮБОВІ

Kuchera Tetiana. Ontological, Moral and Existential Dimension of Love.

The article concerned with the phenomenon of love. Love — one of the basic values, a form of human relations. It is a spiritual ability that not all people are endowed with, it can manifest itself in different kinds of relations — in the relations between man and woman, between parents and children, just between people can love not only to man, but also for humanity, love for the country, God and nature. The ability to love playing a measure of how much a person advanced in its development, moving away from the animals and felt like a man. The nature of love — in this union that is not overwhelming, and reveals all the internal capabilities of the individual.

Keywords: love, amorousness, love, friendliness, liking, erotica beauty, «platonic love», «eros», «agape», «philia», «storge», love-passion, love-favour, love-mercy, love-gift, love-necessity, love-estimation, love-anxiety, love-game, love-pragma, love-obsession, loyalty, self-admiration, egoism, patriotism, honour, dignity, altruism, mercy, loyalty.

Кучера Татьяна. Онтологические и морально-экзистенциальные измерения любви.

Статья посвящена исследованию феномена любви. Любовь — одна из основных жизненных ценностей, форма отношения между людьми. Это духовная способность, которой наделены не все люди, она может проявляться в различных видах отношений — в отношениях между мужчиной и женщиной, между родителями и детьми, просто между людьми, возможна любовь не только к человеку, но и к человечеству, любовь к Родине, Богу, природе. Способность любить выступает мерой того, насколько человек продвинулся в своем развитии, отделился от животных и ощутил себя Человеком. Природа любви — в таком единении, которое не подавляет, а раскрывает все внутренние возможности личности.

Ключевые слова: любовь, влюбленность, любовь, приязнь, симпатия, эротичная красота, «платоническая любовь», «ерос», «агапе», «филия», «сторге», любовь-страсть, любовь-благодарность, любовь-милосердие, любовь-подарок, любовь-потребность, любовь-оценка, любовь-беспокойство, любовь-игра, любовь-прагма, любовь-одержимость, верность, самовлюбленность, эгоизм, патриотизм, честь, достоинство, альтруизм, милосердие, верность.

Любовь вважається найпривабливішою моральною силою, однією з найважливіших життєвих цінностей, найглибшим та емоційно насиченим відношенням між людьми. Жодна свідомо людина на Землі не уявляє свого життя без любові. Любов — необхідна складова умова людського щастя. Рано чи пізно приходиться прагнути любити і бути суб'єктом та об'єктом любові.

Любовь — це інтимне, глибоке почуття, що характеризується високою емоційно-духовною напруженістю, це галузь реа-

лізації цінності «переживання» іншого в усій його своєрідності й неповторності, це піднесення предмета «до сутності» й, таким чином, предмет лише як сутність стає об'єктом любові.

Любов — це фундаментальна потреба, цінність людини, від якої залежить її повноцінний розвиток, реалізація особистісного та творчого потенціалу, найбільш адекватна людині, особистості форма екзистенції. Завдяки їй кожен відчуває повноту, змістовність, гармонійність життя та причетність усьому сущому. Поза любов'ю не можлива ні адекватна самореалізація особистості, ні ефективна взаємодія з навколишнім середовищем.

Любов як стан душі — надзвичайно багатоманітна за виглядом та інтенсивністю. Любов, починаючи зі спокійного почуття приязні та симпатії, може досягти великої сили і стати пристрасною у вигляді сильного статевого потягу. Любов як висока іпостась чуття може бути натхненником творчості та великих суспільних звершень на користь однієї людини чи багатьох членів суспільства.

Історія знає немало прикладів, коли натхненні високим почуттям любові, окремі особи творили в її ім'я шедеври в мистецтві, літературі, науці, політиці та в багатьох інших сферах суспільного життя, а ті здобутки ставали надбанням усього людства.

Істинний розгляд любові можливий лише у світлі найвищого сенсу людського спілкування. Тільки в такому масштабі може бути поясненою та обґрунтованою всепроникна сила любові, котру вже в давнину ототожнювали із загальною космічною силою, що є скрізь і всюди. Справжня творчість існує тільки там, де є любов. Давно підмічено, що й пізнає людина настільки, наскільки любить. «Немає істини, де немає любові»¹.

Любов як один з головних факторів суспільного життя стає дієвим антиподом відрази та ненависті. Любов — творче начало в усьому, до чого б не торкалося прекрасне крило цієї «вічної» таємниці людського буття. Людське існування потребує одухотворення любов'ю, бо без неї людина може не відбутися.

У багатьох культурах любов пов'язується з безсмертям. Так, наприклад, у романських мовах слово «любов» (французьке *amour* де *a* — заперечення, *mour* — смерть) безпосередньо проголошує безсмертя.

У своєму устремлінні любов може бути спрямована на людську сутність, ідею, іншу людину, Бога, Батьківщину, природу тощо. Однак, найповніше любов виявляється у стосунках між людьми, відкритті та визнанні максимальної цінності іншої конкретної людини. Любов — одна з форм подолання від-

¹ Етика: Навч. посібник / Т. Г. Аболіна, В. В. Єфименко, О. М. Лінчук та ін. — К.: Либідь, 1992. — С. 252.

чуження людини від людини і завдяки цьому вона визнається вершиною морального ставлення до особистості. Як така, вона є суттєвим елементом дружби як форми морального спілкування.

Стародавня Греція віддає данину свого світобачення любові як одному з найпотужніших явищ і природно існуючих людських потреб. Поступово закладаючи фундамент власної міфології, стародавні греки вводять у сонм олімпійських небожителів найулюбленіших богів — Ерота та богиню Афродіту, що народилася з морської піни, і якої остерігається сам верховний владика — Зевс.

Любов у стародавній міфології — невід'ємна частина життя не тільки людини, а й героїв і богів. Любов — велика цінність і великий дарунок долі (богів).

Можливо, починаючи з Гомера, любов постає як дієвий чинник багатьох суспільних процесів. Любов до Прекрасної Єлени змушує спартанського царя Менелая, не задумуючись про наслідки, використовувати не тільки благочестиві, а й прямо протилежні засоби для повернення звабленої Парісом коханої дружини додому, і розв'язати по суті Троянську війну.

В історії етичної думки поняття любові завжди відігравало важливу роль. Чи то любов до протилежної статі, чи любов батьків до дітей, а дітей до батьків, або ж свідомо любов до Батьківщини, інакше кажучи — відоме всім почуття патріотизму.

Антична філософія, розглядаючи світ як наслідок взаємодії космосу і хаосу, стверджує творчу сутність космосу і злагоди, упорядкованості, гармонії. Так, ще Емпедокл (485—425 рр. до н. е.) у поемі «Про природу», замислюючись над упорядкованістю форм природного світу вбачає її джерело в Любові. «То любов'ю захоплене, сходиться все воедино, то ненависним розбратом знову гониться нарізно одне від одного», — пише філософ². У нього любов і ненависть виступають як об'єктивні начала, як принцип буття та становлення людини.

З Платона починається антична лінія філософії кохання. За Платоном (428—347 рр. до н. е.) любов має дві сторони. З одного боку — чисте кохання, звільнене від всього чуттєвого та спрямоване переважно на пізнання ідей і вищої з них — ідеї добра. А з другого — це пристрасний чуттєвий потяг. Платон розподіляє властивості любові між тілом і духом. Він відмічає, що прагнення блага, достатку — це властивість душі, а голод і жорстокість породжуються тілом. Тіло, хоча й нижче духу, але не тваринне, — тому що воно пронизане духом. Любов закладена в самій природі людини, і потрібна для того, щоб зцілювати недоліки природи.

² Емпедокл. О природе // Антология мировой философии: В 4 т. — М.: Мысль, 1969 — Т. 1, ч. 1. — С. 142.

У «Федрі» Платон розрізняє ерос лірики та любовного потягу, які можуть переплітатися і співіснувати в гармонійному єднанні.

Платон уперше вживає поняття еротичної краси: «Споглядаючи красу хлопчика... душа захоплюється і отримує тепло, відчуває полегшення від горя і радіє». У своєму діалозі із Сократом «Бенкет» Платон зображує прекрасний образ Ерота. Він підкреслює дуже давню природу Еросу, без якого людина не уявляє собі повноцінного життя, його суть полягає в зачаруванні «eidos'ом», тобто (грецькою) формою, виглядом прекрасного. «Eidos» може мати тілесну, душевну, духовну й, нарешті, божественну природу. А отже, є різні ступені еросу. На своєму найвищому щаблі він позбавляється всіх земних тягарів і поривається до прекрасного, як вільний від усього тлінного й минушого чистий «eidos» — подібний до сонця, що дарує всьому суццю світло й життя.

За келихом розведеного за грецьким звичаєм вина, вустами Сократа, Платон переповідає друзям повчання прекрасної жриці Діотими, тут подано цілу ієрархію еротичного сходження людської душі, яка під владою любовного ентузіазму неминуче має підійматися все до більш і більш високих і довершених щаблів буття. Починаючи з ординарної чуттєвої закоханості й естетичного захоплення красою коханого, людина послідовно переходить — якщо тільки вона перебуває на правильному шляху — до любові, що захоплюється прекрасним тілом. А далі — як вища ступінь — їй відкривається краса душі в її безтілесних образних виразах. Ще вище — на неї чекає краса «прекрасних учень» і знань. А на найвищому щаблі еротичного сходження вона пізнає любов до чистої ідеї краси самої по собі³.

Ерос Платона є любов до тих меж, коли дві душі вже перестають існувати нарізно, а вплітаються одна в одну, щоб відтворитися «в дітях прекрасних і безсмертних».

Було б помилкою стверджувати, що Платон проповідує тільки чисто духовну любов, або тільки любов чуттєву. Він є прихильником любові безсмертної, але така любов притаманна лише богам, у силу їх божественного (вічного) буття. Філософ, очевидно, мріяв поєднати тілесну і духовну матерії в одне єдине єство — могутнє і чисте.

У діалозі відтворено красивий і глибокий образ, який справив значний вплив на подальший розвиток світової філософії любові, — образ андрогіна (грец. andros — чоловік, gin — жінка), чоловіко-жінки, що поєднує в собі ознаки обох статей, уособлюючи, таким чином, ідею людської цілісності, богоподібності. Але Зевс покарав андрогінів за їхню гордість, розрубавши кожного вздовж надвоє. Спочатку кожна половина жила нерозлучно з іншою, «доповнювала» її, але з часом пари

³ Платон. Пир // Соч.: В 3 т. — М.: Мысль, 1970. — Т. 2. — С. 134—140.

змішалися і переплуталися, з того часу люди шукають свої втрачені половинки; коли ж такі половинки знаходять одна одну — спалахує любов⁴.

Вищу мету людського буття Платон вбачав у любові до краси як вищого блага. Сходження розуму на вищі щаблі — до пізнання сутності краси — досягається завдяки стійкості почуття любові. Повнота буття, що її дарує людині кохання, відкриває бачення світу як єдність Істини, Добра і Краси. Саме з платонівського трактування чистої любові в тісному поєднанні з чистою красою і з'явився відомий вираз «платонічна любов».

Учення Платона разом із концепцією фундатора неоплатонізму Плотіна (205 — 240 рр. до н.е.) зайняло не останнє місце в спробах тлумачення природи любові та в намаганнях її філософського обґрунтування наприкінці античної епохи. Тільки у Плотіна уявлення про любов набуває яскраво вираженого еротичного характеру з містичним відтінком терплячого чекання екстазу.

У свій час і Аристотель, хоча, й не займаючись детальним вивченням сутності любові, бачить у русі небесних сфер прояв якогось всесвітнього кохання до духовного принципу руху, що розлитий у космосі як нерухомий першодвигун.

Антична етика, напрацювавши чималий матеріал пізнання любові, класифікувала і розрізняла певні її види:

«Ерос» — захоплена закоханість, тілесна і духовна пристрасть, стихійна та палка жага володіння улюбленою істотою, що не лишає місця для жалості чи милосердя. Це любовний потяг, результат втручання бога кохання Ерота. Гесіод відносить Ерота до найстарішого покоління богів, Демокріт вибудовує атомістичну теорію космосу, в якому визначеність речей є наслідком взаємного притягання атомів. Сила, що з'єднує їх у тіла, має еротичну спрямованість. Ерос греки розглядали як головну об'єднуючу силу всесвіту, як найбільш плідне, надихаюче на творчість почуття, що запалює собою як тілесну, так і духовну природу людини.

«Агапе» — це потреба в самовіддачі, альтруїстична, духовна любов. Сповнена жертвності і самозречення, побудована на поблажливості та прощенні. Це любов не заради себе, як ерос, а заради іншого. У греків, особливо в часи еллінізму, «агапе» була не тільки любовним почуттям, але й ідеалом гуманної любові до ближнього, передбаченням альтруїстичної християнської любові. Надеротична любов.

«Філія» — любов-дружба, вона заснована на взаємній приязні індивіда до іншої людини, більш духовне та спокійне почуття, зумовлене соціальними зв'язками та особистим вибором. У греків філія з'єднувала не тільки закоханих, але і друзів, і саме вона була зведена на вищий щабель у вченні про любов Платона.

⁴ Платон. Пир // Соч.: В 3 т. — М.: Мысль, 1970. — Т. 2. — С. 118—120.

«Сторге» — любов-прихильність, любов-ніжність, овіяна духом взаємопотреб, уваги до коханого. Важлива взаємоповага, вміння розуміти один одного, більш властива сімейному характеру відносин.

Постулат християнства в його відношенні до любові — любов до Бога. Земна ж любов — «великий гріх», що з'явився після гріхопадіння Адама і Єви в Едемі. До негативних приписів «не люби мирського світу», біблійна етика додає два позитивних: «Люби Господа Бога свого всім серцем своїм, і всією душею своєю, і всією своєю думкою. Це найбільша й найперша заповідь. А друга однакова з нею: Люби свого ближнього, як самого себе. На двох оцих заповідях увесь Закон і Пророки стоять»⁵.

Любов до ближніх визначається жалістю, а любов до Бога — благоговінням. Любити ближнього, як самого себе, реально значить — співчувати йому як самому собі, а любити Бога — всім своїм серцем підкорятися його волі.

Христос випромінює любов, любов'ю сповнене його відношення до близьких йому людей і до його учнів, і до кожної людини, але особливо — до людини стражденної, скривдженої, зневаженої, приниженої будь-то чоловік, або жінка, або дитина.

Із вчинків та оцінок Христа стають зрозумілими якості тієї любові, про яку йде мова: це не ерос, не філія, а «*agape*» — любов як духовне єднання, що розповсюджується на всіх людей. «Якщо Ви Мене любите, — Мої заповіді зберігайте!»⁶. У першому посланні до коринтян апостол Павло так характеризує любов: «Любов довготерпить, любов милосердствує, не задрить, любов не величається, не надимається, не поводитьсь нечемно, не шукає тільки свого, не рветься до гніву, не думає лихого, не радіє з неправди, але тішиться правдою, усе зносить, вірить у все, сподівається всього, усе терпить!»⁷. Ця любов покірлива, діяльна, безкорислива — оскільки має за мету служіння іншим людям, виключаючи будь-яке підвищення над іншими та право морального осуду інших, оскільки немає безгрішної людини; потребує органічного зв'язку слова та справ, вимагає діяльного відношення до життя; вважаючи, що кожна людина гідна любові, але пропащі та ті, що оступилися — більше за інших: звідси — прощення грішників, що розкаялися.

Однак справжнє випробування любові людини — її ставлення до ворогів. У цьому питанні Ісус Христос здійснив справжню революцію. «Любіть ворогів своїх, благословляйте тих, хто вас проклинає, творить добро тим, хто ненавидить вас, і моліться за тих, хто вас переслідує»⁸.

⁵ Матв. 22: 37-40

⁶ Ів. 14:15

⁷ 1Кор. 13: 4-7

⁸ Матв. 4, 5:44

Ісус утвердив право особистості, і передусім її моральну свободу: але не в індивідуалістичному самоствердженні, а самоствердженні через любов, через віддання себе, через єднання всіх в любові.

Августин Блаженний у трактаті «Про град Божий» розглядає два града, що створені двома родами любові: земною, любов'ю до себе, мінливою, що дійшла до зневаги до Бога та небесною — любов'ю до Бога, святою, вічною, що дійшла до нехтування собою. Перший має славу свою в самому собі, а другий — у Господі. Тому що один шукає славу від людей, а для іншого найвища слава Бог, свідок сумління. Тим править похіть володарювання, а в цьому слугують один одному по любові. Добре мати в серці любов, але не до себе самого, що є вірною ознакою гордості, а до Господа, що є ознакою покори, що є тільки у смиренних, лагідних⁹.

Августин Блаженний у своїй «Сповіді», звертаючись до Бога: «Даруй мені чистоту серця і непорочність утримання», виявляє своє відношення до тілесних утіх, вважаючи головним у тайнах любові чистоту помислів, чистоту душевних поривань.

Фома Аквінський (1225—1274) — домініканський чернець, теолог, учень Альберта Великого, розрізняє любов інтелектуальну (*amor intellectivus*) та любов чуттєву (*amor sensitivus*). Однак, слідуючи християнській традиції, релігійному імперативу, віддає перевагу любові до Бога. Божественний світ стане доступний, вважає Фома, тільки через любов до Бога і його можна досягнути душею в хвилини найвищого екстазу, коли приходить просвітлення.

Приблизно так само трактує любов і Еріугена (IX ст. Англія). Любов — зв'язок всього існуючого, дякуючи любові безконечна різнобарвність буття об'єднується заради самого життя. Суть Бога прирівнюється до любові, бо Бог є джерело любові, яка пронизує всесвіт і творить саме життя.

Рене Декарт (1596—1650) — представник модерного раціоналізму, вважає, що любов є «хвилювання душі, яке виникає завдяки рухливості тваринних духів, що спонукає душу добровільно» з'єднатися з об'єктом, — таким, який здається відповідає їй за своєю суттю. Він виділяє три види любові: 1 — жертвна любов, бажання добра; 2 — «любов-жадоба»; 3 — не любов, а жага, пристрасть¹⁰.

У Б. Спінози (1632—1677), наступника Р. Декарта, інтелектуальна любов до Бога виникає з адекватного пізнання його і складає частину тієї любові, якою Бог любить тебе. Ніхто не може не любити Бога. Любов до Бога виникає з ракурсу пізнання всіх речей «під виглядом вічності». Об'єктивною підставою істинності людських почуттів та

⁹ Августин Блаженный. О граде Божием // Августин Блаженный. Творения. В 4 т. — СПб., 1998. — Т. 4. — С. 30–48.

¹⁰ Декарт Р. Страсти души // Избр. произв. — М.: Политиздат, 1950. — С. 635.

адекватного ставлення до предмета небайдужості є людський розум, здатний пізнавати об'єктивні якості предметного світу. «Любов є з'єднання з об'єктом, який наш розум вважає прекрасним й добрим, і ми розуміємо тут з'єднання, завдяки якому любов і кохане стають одним і тим самим та складають одне ціле»¹¹.

Г. В. Лейбніц (1646—1716) визначає любов як «схильність знаходити задоволення в добрі, удосконаленні, щасті іншої людини, або схильність поєднувати благо іншого з нашим особистим благом»¹², це почуття радості, що виникає з усвідомлення щастя ближнього. Саме у цьому погляди Лейбніца знову, як і в період античності мають світлий, оптимістичний, а не драматичний і песимістичний відтінок.

І. Кант (1724—1804) теж звертається до природи любові. Він відрізняє любов «практичну» (любов ближнього чи до Бога) від «патологічної» (почуттєві задоволення). Любити Бога — означає охоче виконувати його заповіді. Любов до ближніх означає охоче виконувати всі обов'язки по відношенню до рідних і близьких людей.

На зв'язок любові з естетичним почуттям вказував Ч. Дарвін (1809—1882) і його послідовники. Почуття прекрасного — полягає в пізнанні прекрасного — вважають дарвіністи і цим вони близькі до платонівських ідей. Не може не викликати любові прекрасний світ природи. Він надихає людину, возвеличуючи її через любов.

XX ст., зі зміною певних поглядів на існування моральних цінностей, внесло свої доповнення до вже існуючих стосовно любові, а подекуди і свій власний погляд. Психологія, педагогіка, окрім етики та філософії додали певні відтінки в світ любові, наповнивши його новим змістом.

З точки зору психологічних фаз любові характеризують як закоханість (або сексуальний тип), любов-пристрасть (еротичний тип) і любов-прихильність (духовний тип).

В. Соловйов, російський філософ-ідеаліст, відмічав, що є три види любові: висхідна, спадна й урівноважена. Висхідна — це дитяча любов до батьків, і вона більше отримує, ніж віддає; спадна — батьківська любов, турбота про молодших, і вона більше віддає, чим одержує; урівноважена — доросла, подружня, статева любов, вона віддає й отримує однаково¹³.

К. С. Льюїс розмежував любов-потребу, любов-дарунок, любов-прихильність, любов-дружбу, любов-оцінку, любов-закоханість, любов-милосердя¹⁴.

¹¹ Спиноза Б. Избранные произведения. — Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. — С. 79

¹² Лейбниц — Н. Мальбранш. Ганновер, 13—23 марта 1699 г. // Соч.: В 4 т. — М.: Мысль, 1984. Т. 3. — С. 335.

¹³ Соловьев В. С. Смысл любви // Соч.: В 2 т. — М.: Мысль, 1988. — Т. 2. — С. 494—497.

¹⁴ Льюис К. С. Любовь. Страдание. Надежда. Притчи. Трактаты. — М.: Республика, 1992. — С. 208—237.

Типовий приклад любові-дарунка — любов батьків до своїх дітей, які працюють заради них, не шкодуючи сил. Любов Бога — дарунок. Любов-дарунок богоподібна, і чим вона жертвніше, тим богоподібніша.

Любов-потреба, як і всі наші почуття, може бути егоїстичною. Але у звичайному житті ніхто не вважатиме егоїстом дитину, що шукає розради в матері, не засудять і дорослого, який скучив за своїм другом. Ми дійсно потрібні один одному, і в свідомості це відображається як любов-потреба.

Любов-прихильність — любов між дітьми і батьками — первісна, основна її форма. Мало на світі людей, до яких ніхто не прив'язаний. «У прихильності теж умова: предмет її повинен бути «своїм», добре чи давно знайомим. Ми пишаємося закоханістю або дружбою. Прихильності ми нерідко соромимося... Друзів і коханих ми вибираємо за щось — за красу, за доброту, за розум, за чесність. Але краса повинна бути особлива, «наша», і розум особливий, в нашому смаку. Тому друзі і закохані відчують, що створені одне для одного. Прихильність з'єднує не створених один для одного, до розчулення, до сміху несхожих людей ... Прихильність вчить нас спершу помічати, потім — терпіти, потім — вітати і, нарешті, — цінувати тих, хто опинився поруч. Прихильність — найнерозумніший вид любові. Прив'язатися можна до кожного»¹⁵.

У дружбі розквітають взаємна любов і взаємне знання. Ми нікого не знаємо так добре, як друзів. Серед справжніх друзів людина представляє тільки саму себе. Дружба чиста, вільна, не шукає зиску, радіє істині. Вона — чисто духовна. Напевно, саме такою любов'ю люблять один одного ангели.

У кожному з нас є що-небудь нестерпне, і, якщо нас все одно люблять, вибачають, шкодують, це дар милосердя. Ті, у кого добрі батьки, чоловік або діти, повинні пам'ятати, що їх люблять ні за що, просто тому, що існує любов-милосердя.

Любов має багатоманітні форми та способи прояву й відноситься до вкрай динамічної рефлексії почуттів і стосунків. Любов постійно розвивається, змінюючи свою силу, спрямованість і форму існування. Невірним буде твердження, що любов — це відношення лише до конкретної людини, до об'єкта любові. Любов — це форма відношення до світу в цілому.

Існує любов подружжя, синівська або дочірня, любов до спільноти, до особи, ідеї або системи цінностей. Виділяють: любов-пристрасть і любов-інтерес; любов-утіху і любов-самопожертву; любов небесну і любов земну.

¹⁵ Льюис К. С. Любовь. Страдание. Надежда. Притчи. Трактаты. — М.: Республика, 1992. С. 220—222.

В 70-і роки канадський психолог і соціолог Джон Алан Лі описав шість головних видів любові; до їх переліку увійшли майже всі грецькі види¹⁶.

Любов-сторге — любов-дружба, любов-розуміння. Вона виникає поступово. Люблячі вслуховуються один в одного, намагаються йти один одному назустріч. У них панує тісне спілкування, глибинна душевна близькість. Для них немає рутини, їм подобається звичайний хід домашніх справ, і звичка не гасить їх почуття. Вони відчують задоволення, знаючи коханого, передбачаючи, як він (вона) відгукнеться на їхні вчинки. У такій любові особлива міцність, може перенести навіть дуже довгу розлуку (як любов Пенелопи до Одиссея). «Сторгіанці» глибоко довіряють один одному, не бояться невірності, знаючи, що їх внутрішня тяга один до одного не згасне від захоплення. Секс у такій любові ясний і простий, люблячі вважають його продовженням душевної близькості, і він входить у їхні стосунки не відразу, на пізніх щаблях зближення. Любов-сторге відчують однолюби і «довголюби», і вона здатна принести стабільне щастя.

Любов-«*arane*» — зосереджена на «ти», сповнена альтруїзму і обожнювання коханого. Люблячий може пробачити все, навіть зраду, готовий відмовитися від себе, якщо це дасть щастя іншому. Така любов-самозречення зараз зустрічається дуже рідко. Вона багато в чому схожа на сторге: сповнена витривалого терпіння, прихильності. Але її почуття більш гарячі, душевністю своїх почуттів — «*arane*» нагадує строге, а силою, напруженням більше схожа на ерос.

Любов-ерос — палке почуття, пристрасне кохання, стійка та палка жага володіння коханою людиною, любов, що захоплює всю душу і тіло. В любові-ерос сильна тяга до тілесної краси, особливо на її початку. «Еросіани» яскраво пам'ятають день першої зустрічі, мить першого поцілунку, відчуття першої близькості; любов для них — свято. Люблячий робить все для коханого — через любов до нього і від страху втратити його. Він весь час шукає, чим потішити близького, дарує йому подарунки, відшукує нові страви, вигадує нові забави; хоче все знати про улюбленого, а також розкрити все про себе. Вони прагнуть до повного злиття душ, хочуть якомога більше бути схожими один на одного — від стилю і кольору одягу, до найменших звичок, інтересів, занять. За своїм виглядом любов-ерос — це палка юнацька любов, частіше буває у юних, ніж у зрілих, у людей гарячих, душевних, емоційних.

Манія, любов-одержимість (від грецького «манія» — хвороблива пристрасть). Стародавні греки знали про це почуття, хоча воно й не входило в їх класифікацію. «Тейя манія» — «безумство від богів» — так звали вони цю любов. Сафо і

¹⁶ Рюриков Ю. Б. Мед и яд любви: (Семья и любовь на слове времени). — М.: Молодая гвардия, 1990. — С. 324—330.

Платон увічнили її симптоми — сум'яття і біль душі, серцевий жар, втрата сну й апетиту. Любов-манію відкрили людству араби, тисячу років тому, в кінці першої ери, ця любов спалахнула як епідемія, заповонила всю арабську поезію, проникла в мистецтво Персії, Середньої Азії, Грузії, трубадурів. Таку любов живив пізніше і гетевський Вертер, і купрінівській Желтков, і багато героїв похмурої романтичної поезії. В житті така любов бере людину в полон, підпорядковує її собі.

У таких людей зазвичай знижена, у чомусь хвороблива самооцінка, ними часто править відчуття неповноцінності, приховане або усвідомлене, вони тривожні, вразливі. В маніакальній любові може бути певний елемент мазохізму — патологічного підкорення чужій волі. Любов-манія рідко буває щасливою; це песимістична любов-саморуїнація, її відчувають люди, у яких недостатньо енергії світлих почуттів.

Любов-прагма — любов за розрахунком, спокійне, розважливе почуття. Якщо в любові-манії панують почуття, які підпорядковують собі розум, то в «прагма» панує розум, а почуття покірні йому, свідомо керують серцем. Прив'язаність до іншої людини виникає на підставі користі, зиску, для них дуже важливий розумний розрахунок, причому не егоїстичний, а тверезий, життєвський. Вони намагаються все планувати і можуть, скажімо, відкласти розлучення до того, як перейдуть на іншу роботу, закінчать навчання, виростять дитину тощо. Це не зовсім любов, а більше прихильність, симпатія. Це як би «флегматизована» любов, і вона може бути досить міцною та довгою. Така любов зустрічається часто, особливо в старості, коли енергія почуттів знижена, і в зрілі роки — в тих сім'ях, які будуються на господарських відносинах; та взагалі у людей з раціоналізованою душею.

Любов-гра — Овідій у «Мистецтві любити» назвав амок *ludens* (амор люденс) — любов-гра. Людина тут нібито грає в любов, її мета — виграти, причому виграти якомога більше, витративши якнайменше сил. «Лудіани» прагнуть до райдужних і безтурботних відносин, тільки до радісних відчуттів, їх відлякують серйозні почуття. Лудіанин — людина коротких відчуттів, він живе миттю, рідко зазирає у майбутнє і майже ніколи не вводить коханого в свої далекі плани. У нього немає ревнощів, немає власницьких відносин до коханого; він не розкриває перед ним душу і не чекає від нього того ж, йому дорожче задоволення від самої гри. Звичайно ж, лудус — не любов, а просто любовна поведінка. Лудіани не можуть любити, в їх душах немає струн, на яких розігрується це почуття. «Нинішні лудіани-гравці — це спрощений сколок з аристократичної французької любові ХУІІІ століття. Це була витончена любов-гра, повна хитромудрості і ризику, прагнучого до вишуканих насолод душі і тіла. У неї були витіюваті канони і правила, і вони робили з неї витончене мистецтво спілкування, перетворювали в змагання

суперників, які йдуть до однієї мети, але хочуть неможливого — і виграти разом, і обіграти один одного»¹⁷.

Багатство форм любові означає широку можливість для людини самореалізуватися на ґрунті почуттів. Якщо, скажімо, вона не зустріла своє кохання і не пережила усієї повноти почуттів, що відкриває пристрасна еротична любов, вона може реалізувати себе в любові-дружбі, любові-сімейній злагоді, жертвній любові тощо.

Там, де подружнє життя базувалося не на любові-закоханості, невитрачену енергію почуттів батьки часто переносять на дітей, жертвно і самовіддано дбаючи про них.

Любов до світу, до життя, радість бути і можливість відбутися, любляча людина сконцентровує на тій особі, яку почуття визначили як єдину і неповторну. Вибірковість почуття визначає і таку його особливість, як вірність. У справжній любові вірність гарантована цілковитим зосередженням на своєму предметі як самоцінному.

Сила почуттів, що їх переживають закохані, дає величезну амплітуду психічних станів. Поряд із відчуттям щастя, невимовної радості, кохання супроводжують страх і відчай. Закохані відчувають страх загубитися, втратити одне одного, бояться, що почуття можуть не витримати випробування часом, зрештою страшаться, що злі, заздрісні люди будуть їм заважати. У трагедії Шекспіра «Ромео і Джульєтта» герої воліють померти, ніж бути розлученими. Трагічну напругу несе в собі також почуття без взаємності. Однак навіть нерозділена або зраджена любов стимулює люблячого на самореалізацію, самоздійснення з надією розбудити почуття іншого, тобто є творчою силою.

Творчо-формуюча природа любові в тому, що почуття створює ідеальний образ коханої людини, вириваючи її з меж емпіричного буття і ставлячи на п'єдестал. Типовий образ коханої, що проходить через усю історію поезії, — це образ богині, вона є постійним джерелом творчої наснаги закоханого. Творчо-формуюча сила кохання відображена в міфі про Пігмаліона і Галатею. Закоханий у свій витвір, скульптор, за допомогою богині Афродіти, вдихає життя в довершені форми скульптури, перетворюючи її на чарівну жінку. Для люблячого, кохана людина стає «культовою» фігурою.

Трагізм розчарування в предметі кохання виникає внаслідок розбіжності, іноді дуже великої, ідеалу і реальності. Не випадково, митці часто воліють створити ідеальний образ жіночності, щоб надихатися ним, мати почуття не стільки до реальної людини, скільки до її ідеального образу. Почуття опредметнює себе не в реальних стосунках з іншою людиною, а в

¹⁷ Рюриков Ю. Б. Мед и яд любви: (Семья и любовь на слове времени). — М.: Молодая гвардия, 1990. — С. 332.

ідеальному просторі стосунків, створених художньою уявою. Взірцями вияву ідеалізованого образу почуттів до ідеалізованого об'єкта стали такі шедеври світової літератури, як сонети Данте Аліг'єрі присвячені Беатріче («*Vita nova*»), та сонети Франческо Петрарки присвячені молодій жінці Лаурі («На життя мадонни Лаури» та «На смерть мадонни Лаури»), вони передають любовні переживання, почуття захопленості жіночою красою та силу земного чуттєвого кохання. Ідеальні образи стають засобом опредметнення почуттів, а отже, свідченням їх реальності. Опредметнюючи почуття у творінні його ідеального, художньо-досконалого образу, митці стверджують його як об'єктивну реальність, як закономірний спосіб прояву відношення одної людини до іншої.

Завдяки розумінню ідеальних образів кохання, оспіваних мистецтвом, відбувається процес усвідомлення людством цього почуття.

Мудрість любові в тому, що людина, яка запалила почуття іншої, має усвідомлювати цінність цього почуття, прагнучи відповідати ідеальному образу, що сформувало кохання. Трагізм розчарування в предметі почуття виникає внаслідок розбіжності, іноді дуже великої, між ідеалом і реальністю.

Любов — величезна сила, вона може бути творчою, але може бути й руйнівною, призводити до морального падіння. Все залежить від моральної спроможності людини, міри її особистісного розвитку.

Значення любові не тільки в творчому перегляді світовідчуття, посиленні морально-ціннісного виміру своєї життєдіяльності. Значною мірою істинна її заслуга в творенні людини. Одна із загадковостей любові — її подвійна оптика, що народжується в підсвідомості люблячого. Достоїнства коханої людини різко збільшуються, недоліки — зменшуються. Нерідко навіть неясно, кого ми любимо — саму людину, або «обман зору», її рожеву подобу, що сфантазувала наша підсвідомість. Очі кохання бачать у людині такі її глибини, про які іноді не знає й вона сама. Любов висвічує в коханому його можливості. В існуючому образі коханої людини їй вдається розгледіти її потенційний образ¹⁸.

Любов до людини — це ствердження її буття. Коли ми когось любимо, ми хочемо, щоб вона завжди існувала, ніколи не вмирала. В цьому любов протилежна ненависті, що прагне все зруйнувати та знищити.

Любов — це підтвердження іншого, як унікальної, неповторної та єдиної особистості. Любов — це сприйняття іншого таким, яким він є, визнання його як абсолютної цінності. Любов — це дбайливе проникнення в загадку іншої суб'єктив-

¹⁸ Рюриков Ю. Б. Самое утреннее из чувств: Культура любви. — К.: Реклама, 1985. — С. 8.

ності, спроможність побачити в коханій людині її нереалізовані здібності та можливості, вловити тенденції до духовного, інтелектуального та емоційного зростання.

Розкриваючи духовну сутність коханої людини, її неповторність, потенційні цінності, люблячий стикається з особистістю іншої людини як із цілим унікальним світом, що в свою чергу розширює його власний світ. Ці процеси поглиблюють особистість, роблять її душевно тонкою, творчою. «Благодіяння любові не тільки в тому, що вона навіює нам віру в іншу людину, а й у тому, що ми знаходимо віру в себе», — вважав Ромен Ролан. Любов — це не тільки пізнання іншого, а й власне самопізнання, відкриття світу у всій його багатомірності, багатоманітності та багатобарвності.

Любов долає егоїзм, спрямовуючи почуття небайдужості від себе на іншу людину. Міф про самозакоханого Нарциса відображає стан внутрішньої застигlosti почуттів, які людина зосереджує на собі, відгороджуючись від світу. Неминуче вона прирікає себе на стан суто фізичного існування. С. Л. Франк, характеризуючи феномен любові, відзначав: «Кохання не є холодне й пусте, егоїстичне бажання насолоди, та любов не є й рабське служіння, знищення себе для іншого. Кохання є таке подання нашого корисливого особистого життя, яке саме й дарує ж нам блаженну повноту справжнього життя й тим надає сенс нашому життю»¹⁹.

Любов водночас постає як моральний ідеал, який наділяється не тільки насправді існуючими доброчинностями, а також надуманими якостями. Вона підіймає людину над повсякденністю, дарує їй політ думки та творчості і, в той же час, може зробити її нещасною, занурити в світ душевного хаосу та страждань. В ідеалі переживання любові повинно бути взаємним, любов тільки тоді повноцінна, коли вона має відгук з іншого боку, тоді відбувається взаємозлиття душ, їх гармонійне єднання. При цьому особистість не розчиняється в іншому, а навпаки, кожен зберігає свої особливості, свою неповторність, відбувається взаємозбагачення.

У цілому етична думка розглядала любов як феномен людського буття і спробу виправдати та пояснити її існування не тільки як самоціль, фізіологічну та душевну необхідність чи сенс людського життя, а й як намагання позбутися відчаю самотності у величезному світі, де людина — тільки частинка Космосу, наділена живою загадковою душею. Відомий психоаналітик Е. Фромм, вважав, що людина дуже гостро усвідомлює своє відособлення від світу, свою онтологічну самотність. Усвідомлюючи себе та свою смертність, вона відчуває екзистенційну тривогу та страх, свою безпорадність перед силами природи та

¹⁹ Франк С. Л. Сенс життя // Жеребило І. Проблеми сенсу життя людини в українській середньовічній філософії: Монографія. — Львів: ЛБІ НБУ, 2004. — С. 150.

суспільства. Саме тому людина воліє єднання зі світом, з іншими людьми, бажає бути визнаною, прийнятою, їй необхідна опора. Повне єднання з відчуттям, що ти не самотній, приходить тільки в любові. Але в той же час тільки це почуття дозволяє двом істотам стати одним і при цьому залишитися двома.

Любов — це форма ставлення до світу в цілому. В своїй роботі «Мистецтво любити» Е. Фромм витлумачує любов як творче, життєстверджуюче ставлення людини до людини. «Любов — це активна сила, яка руйнує стіни, що відділяють людину від інших людей, і об'єднує її з ними; любов допомагає подолати почуття ізольованості та самотності і в той же час залишитися самою собою, зберегти власну цілісність»²⁰.

Любов — це дія, по перевазі любов — дає: «Віддаючи, я відчуваю власну силу, багатство, владу. Відчуття зрослої життєвої сили і могутності наповнює мене радістю. Давати радісніше, ніж отримувати, але не тому, що я втрачаю щось, а тому, що в цьому акті проявляється моя життєва сила»²¹.

Найважливішою сферою, у якій здійснюється акт віддачі, є не сфера матеріальних речей, а область чисто людських почуттів. Людина віддає частину себе, частину свого життя: радість, інтерес, розуміння, гумор, скорботу, — словом, всі прояви її життєвості. І ділячись своїм життям з іншими, вона збагачує його, робить відчуття життя яскравішим, підсилюючи і своє власне відчуття життя. Віддаючи, вона мимоволі оживляє щось в іншій людині, і, відбите, воно повертається до неї назад; якщо вона віддає щиро, то неминуче отримує те, що віддають їй у відповідь.

Здатність любити, тобто віддавати, залежить від рівня розвитку людини та передбачає творчість, через яку людина перемагає заздрість, самолюбівання, владолюбство та усвідомлює свою силу. Крім здатності віддавати, активний характер любові проявляється в деяких основоположних рисах, притаманних усім формам любові. Це турбота, відповідальність, повага та знання іншого. Чим більше людині бракує цих рис, тим більше вона боїться віддавати себе, тобто, любити. «В акті любові, самовіддачі, проникнення в іншу людину, я знаходжу самого себе, відкриваю себе — відкриваю нас обох, я відкриваю людину»²².

Мабуть, ніяке інше з людських почуттів, навіть такі, як справедливість і совість, не породило стільки різноманітних спроб пояснення, як любов.

Це спостерігається і в творах художньої й дослідницької літератури, починаючи від давнини та закінчуючи сьогоденням.

²⁰ Фромм Э. Искусство любить // Фромм Э. Человеческая ситуация. — М.: Смысл, 1994. — С. 96.

²¹ Там же. — С. 98.

²² Там же. — С. 107.

Це підтверджує індійська народна мудрість: «Життя без любові подібне на висохле дерево, що росте на кам'янистому ґрунті».

Справжня любов завжди є діяльною, активною, зацікавленою в житті та розвитку свого коханого суб'єкта, вона породжує високі почуття відповідальності та обов'язку.

Велике значення для людини має і любов до Батьківщини.

Саме вона породжує не тільки естетично прекрасні почуття милування красою свого Рідного Дому, але й спрямовує людину, через усвідомлення його особливої цінності, віддавати власне життя за Батьківщину, Рідний Край. Ця любов чистіша і досконаліша, ніж любов між людьми.

У далеких мандрах рідні місця викликають тривалий і глибокий сум — ностальгію. Це, ніби відірване від матері немовля, що може загинути, так само може загинути, відірвана від Вітчизни людина. Любов до Батьківщини проявляється і в патріотизмі. В першу чергу це пов'язано із захистом своєї Землі від збройних посягань.

Епічні герої, що втілили моральний ідеал народу, — це саме ті особистості, які захищали, відстоювали свою землю і всіма своїми силами прагнули її щасливої долі. Їх моральні чесноти мисляться в додатку до основного — любові до Вітчизни.

Так само і любов до природи, має особливий відтінок спрямованості людини на об'єкт.

Якщо любов між людьми передбачає умову взаємності, то любов до Батьківщини, до Бога, до природи, в силу своєї особливості, цього не потребує, не передбачає.

Будучи живим об'єктом любові, природа не дає віддачі у звичайному розумінні цього слова, не провокує егоїстичних нахилів, а дарує вічне джерело натхнення та естетичної насолоди.

Важливість і складність любові багато в чому визначається тим, що у ній, як у фокусі, перетинаються протилежності біологічного й духовного, особистісного й соціального, інтимного й загальнозначущого.

У любові, як у жодній іншій галузі, необхідно відрізнити вище від нижчого, прекрасне від потворного, справжнє людське почуття від його викривлених, спотворених форм, бо втрати тут — це втрати людського начала та її сутності.

Сучасна культура розкрила глибоку кризу людського духу, чи не найпереконливішим свідченням якої стала втрата любові як свого предмета. Люди бояться любити, не довіряють одне одному, не вірять у щирість почуття іншого. Любов спровокована розумінням її як суто еротичного акту. В пошуках гостроти задоволень люди звертаються до збочених, спотворених форм стосунків, також вважаючи їх любов'ю.